

И.У. Сагиндиков*¹, А.Ш. Танирбергенова², А. Мағауия³

^{1,2,3}БІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Астана қ, Қазақстан Республикасы

*e-mail: Isatay60@mail.ru

¹ORCID 0009-0004-5522-0649, ²ORCID 0000-0002-8002-7910, ³ORCID 0009-0008-5462-6734

БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ ТӘРБИЕ ПРОЦЕСІН БАҒАЛАУДЫҢ ЭКОЖҮЙЕЛІК ТӘСІЛДЕМЕСІ

Мақалада білім беру ұйымдарындағы тәрбие процесін бағалаудың экожүйелік тәсілдемесі қарастырылады. Қазіргі таңда тәрбие нәтижелерін өлшеу көбінесе формалды көрсеткіштермен шектеліп, білім алушылардың тұлғалық дамуы мен құндылықтық бағдарларын толық ашып көрсетпейді. Осыған байланысты экожүйелік тәсілдеме тәрбие процесін кешенді бағалаудың тиімді тетігі ретінде ұсынылады. Зерттеу барысында макро, мезо, микроорта деңгейлерінің өзара байланысы талданып, білім беру ұйымының тәрбие кеңістігін әлеуметтік серіктестік, отбасы мен мектептің ынтымақтастығы, мектеп мәдениеті тұрғысынан қарастырудың маңызы негізделеді.

Мақалада «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасының негізгі құндылықтарына сүйене отырып, оқушы тұлғасын қалыптастырудың экожүйелік моделін сипаттау ұсынылады. «Адал азамат» моделін енгізу арқылы тәрбие нәтижелерін айқындау, білім алушылардың адалдық, әділдік, жауапкершілік, құрмет сияқты адамгершілік қасиеттерін бағалаудың экожүйелік тәсілдемесі көрсетіледі. Құндылыққа бағдарланған «Адал азамат» моделін жүзеге асыру мектеп экожүйесін дамытуға мүмкіндік береді. Экожүйелік тәсілдеме білім беру ұйымдарының тәрбие жұмысының экожүйесін әлеуметтік ортадағы өзара әрекеттестікті ескере отырып бағалауды қамтамасыз етеді. Бұл тәсілдеме тек іс-шаралардың сандық нәтижелерін ғана емес, сонымен бірге білім алушының құндылық бағдарларын, әлеуметтік дағдыларын, отбасымен және қоғаммен байланысын қамтиды.

Зерттеу нәтижесінде экожүйелік тәсілге негізделген тәрбие процесін бағалау критерийлері мен индикаторлары айқындалды. Сондай-ақ тәрбие экожүйесіне сәйкес құндылыққа бағытталған «Адал азамат» моделі тәрбие процесінің стратегиялық бағыты ретінде ұсынылды.

Түйін сөздер: тәрбиенің экожүйелік тәсілдемесі, «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы, құндылық, патриотизм, адалдық

Кіріспе

Білім беру жүйесінің басты құндылығы – адам капиталын дамыту. Қазақстанның қазіргі даму кезеңінде қоғамның барлық саласы әлеуметтік әділеттілік пен әрбір адамның әлауқатын қамтамасыз ету мақсатында жаңғыртылуда.

Заманауи білім беру тәрбиені біртұтас педагогикалық процестің ажырамас бөлігі ретінде қарастырады.

Тәрбие мен оқыту – бірін-бірі үйлесімді толықтыратын тұтас процесс. Оқыту барысында білім алушылардың интеллектуалдық дамуымен қатар, олардың құндылықтарға негізделген адами қасиеттері де қалыптасуы тиіс. Демек, білім мазмұны мен тәрбие жүйесінің үйлесімділігі қазіргі педагогика ғылымының өзекті мәселелерінің бірі екендігі дау туғызбайды.

Алайда әлемдік жаһандану процесі, ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы және әлеуметтік ортаның өзгеруі өскелең ұрпақтың құндылық бағдарларына әсер етуде. Осы секілді сын тегеуріндер ұрпақ тәрбиесінде келесідей қарама-қайшылықтарды тудырып отыр:

– жаһандық мәдениеттегі үрдістер ықпалына төтеп беру үшін ұлттық бірегейлікті сақтау қажеттілігі;

– ақпараттық ашықтықтың әсері құндылықтар тұтастығына ықпалы нәтижесінде дәстүрлі тәрбие әдістерінің әлсіреуі мен жаңа әлеуметтік құбылыстардың пайда болуы.

Осы орайда қайшылықтарды шешу білім беру жүйесінде тәрбиені құндылықтар мен құзыреттілік тәсілдері арқылы жүзеге асыру тиімді болады.

Құндылыққа негізделген білім беру арқылы жас ұрпақтың ұлттық бірегейлігін нығайтып, жаһандық сын-қатерлерге төтеп беретін, саналы, отаншыл азаматтарды тәрбиелеу басты мақсат болуы тиіс.

Мемлекет басшысы Қ. Тоқаев Ұлттық құрылтайда балалар мен жасөспірімдер тәрбиесіне қатысты өзекті мәселелерді ашық көтеріп, қоғамның назарын аударады [1;2]. Тұлға дамуына ықпал етуші заманауи технологиялық, экономикалық, әлеуметтік және білім саласының ішкі сын-қатерлеріне жауап беру мақсатында әзірленген «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы – тәлім-тәрбиені жаһандық өзгерістермен үйлесімді ұштастыруға бағытталған маңызды қадам.

2023 жылдан бері барлық орта білім беру ұйымдарында жүзеге асырылып жатқан «Біртұтас тәрбие» бағдарламасында [3;4] құндылықтар жүйесі 2026 жылдан бастап жүзеге асырылатын орта білім берудің жалпыға міндетті стандартында да енгізілген [5;6]. Осылайша тәрбие жұмысында және оқу бағдарламаларында ортақ құндылықтар жүйесі өзара біріздендірілген. Бұл оқыту мен тәрбиенің тұтастығын қамтамасыз етеді.

Ал, 2026 жылғы 1 қыркүйектен бастап қолданысқа енетін Бастауыш және Негізгі орта білім берудің жалпыға міндетті стандарттарының 2-тарауында білім беру мазмұны келесі базалық құндылықтарға бағытталған:

- 1) тәуелсіздік және патриотизм;
- 2) бірлік пен ынтымақ;
- 3) әділдік пен жауапкершілік;
- 4) заң және тәртіп;
- 5) еңбекқорлық және кәсіби біліктілік;
- 6) жасампаздық және жаңашылдық [5;6].

Оқыту мен тәрбие процесінің тұтастығын нығайтуға, құндылықтарды білім беру мен тәрбие жұмысының біртұтас жүйесінде қарастыруға мүмкіндік береді. Осылайша, құндылықтар тек білім мазмұны және тәрбие бағдарламасы арқылы оқушылардың тұлғалық дамуына жан-жақты ықпал етіп, құндылық бағдарлар бекітілуге қол жеткізуді мақсат етеді.

Мемлекет басшысы Бурабайда өткен Ұлттық құрылтайдың төртінші отырысында: «Былтыр мектептерде «Біртұтас тәрбие» бағдарламасы қолға алынды. Бағдарламаны қабылдау – істің басы ғана. Енді жаңарған құжатты еліміздегі барлық мемлекеттік білім ошағына енгізу керек. Оны алдағы уақытта жекеменшік мектептер де басшылыққа алуға тиіс. Себебі тәрбие жұмысы балаларды түгел қамтуы қажет. Сонда ғана бұл бастама жалпыұлттық ауқымға ие болады» деген болатын. Мемлекет басшысы біліммен қатар тәрбиеге айрықша назар аудару өте маңызды деп атап өтіп, құрылтай мүшелері алдағы уақытта осы бағдарламаны «Адал азамат» деп атауды ұсынғанын және бұл ұсыныспен толық келісетінін атады [7].

Зерттеу мәселесі:

Қазіргі білім беру ұйымдарында тәрбие процесін бағалау көбінесе формалды көрсеткіштерге сүйенеді (іс-шаралар саны, қатысушылар үлесі және т.б.). Бұл тәсіл баланың тұлғалық дамуының, әлеуметтік орта ықпалының, отбасы мен мектеп арасындағы өзара әрекеттестіктің толық бейнесін ашып көрсетпейді.

Сондықтан тәрбие процесін бағалауда экожүйелік тәсілдемені қолдану қажеттілігі туындайды. Экожүйелік тәсілдеме баланы дамытудың макро, мезо, микро ортадағы байланыстарын ескере отырып, тәрбие процесінің тиімділігін анықтауға мүмкіндік береді. Мұндай тәсілдеменің негізінде құндылықтарға сүйенген мектеп экожүйесін қалыптастыру

мәдениеті жатыр. Бұл мәдениет мектептің, отбасының және қоғамның біртұтас әрекетінде оқушы бойында құндылықтарды орнықтыруға бағытталады.

Мақсаты: Білім беру ұйымдарындағы тәрбие процесін бағалаудың экожүйелік тәсілдемесінің теориялық негіздерін айқындау және тәрбие экожүйесіне сәйкес «Адал азамат» қалыптастыру моделін ұсыну.

Міндеттері:

- Тәрбие процесін бағалау теорияларына шолу жасап, олардың шектеулері мен мүмкіндіктерін анықтау;
- Экожүйелік тәсілдеменің негізгі ұстанымдарын білім беру ұйымдарының тәрбие процесіне бейімдеу;
- Тәрбие процесін бағалауда макро, мезо, микро орталардың өзара байланысын сипаттау;
- Экожүйелік тәсілге сүйенген тәрбие процесін бағалау критерийлері мен индикаторларын ұсыну;
- Тәрбие экожүйесіне сәйкес «Адал азамат» қалыптастыру моделін ұсыну.

Қазіргі жағдайда ұйымдардың кооперацияға, ынтымақтастыққа және желілік өзара әрекеттесуге негізделген жаңа типтегі өзара тиімді қатынастар құру қабілеті барған сайын маңызды бола түсуде. Осыған орай бүгінгі күнде жаһандану, цифрландыру және мәдени әртүрлілік жағдайында тәрбие жұмысының тиімділігін бағалау әдістерін қайта қарау қажеттілігі туындап отыр. Олай болса, тәрбие процесін бағалаудың экожүйелік тәсілдемесін қалыптастыру білім беру жүйесінің стратегиялық басымдықтарының бірі болмақ.

Бастапқыда бизнесте пайда болған экожүйелер басқа салаларға, соның ішінде білім беру саласына белсенді түрде таралуда. Білім беру экожүйесіне деген қызығушылықтың артуы білім беру ұйымдарында біртіндеп инновациялық процестер мен желілік серіктестіктерді «өзегіне» айналуымен анықталады. Бұл білім беру жүйесіндегі қатынастардың, байланыстардың және функциялардың өзгеруінен көрінеді.

Экожүйе – тірі организмдер қауымдастығынан (биоценоз), олардың тіршілік ету ортасынан (биотоп) және олардың арасындағы зат алмасу мен белсенділікті қамтамасыз ететін байланыс жүйесінен тұратын биологиялық жүйе. Бұл терминді 1935 жылы А.Тенсли ұсынған және белгілі бір аймақтағы барлық денелердің бірлігін және олардың физикалық анықтамамен өзара әрекеттесуін болжайды.

Экожүйе табиғи (мысалы, орман, көл) немесе жасанды (ауылшаруашылық жерлері, саябақтар) болуы мүмкін. Ол түрлердің құрамын сипаттайды, организмдерді, биомассаны және трофикалық құрылымды біріктіреді, оған өндірушілер (өндірушілер), тұтынушылар (тұтынушылар) және органикалық заттарды бұзушылар (редукциялар) кіреді [8].

Экожүйедегі негізгі процестер – бұл заттардың айналымы және оның тұрақтылығы мен жұмысына ықпал ететін энергия ағыны. Яғни экожүйенің басты ерекшелігі – оның тұрақтылыққа, өзін-өзі реттеуге және дамуға қабілеттілігі болып табылады.

XX ғасырдың екінші жартысында экожүйе ұғымы тек табиғи құбылыстарды ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік жүйелерді сипаттау үшін де қолданыла бастады. Әсіресе, Ури Бронфенбреннердің (1977) экологиялық жүйе теориясы бұл ұғымды адам дамуы мен тәрбие процесін зерттеуде кеңінен қолдануға жол ашты. Ол тұлғаны дамытушы ортаны төрт деңгейде сипаттады: микро, мезо, экзо және макрожүйе. Бұл тәсіл бойынша, бала тек мектеп пен отбасынан ғана емес, сонымен қатар бұқаралық ақпарат құралдары, мәдени орта, экономикалық жағдайлар секілді сыртқы факторлардан да әсер алады [9].

Педагогикадағы тәрбие процесі дәстүрлі түрде жеке тұлғаны, оның құндылық көзқарасын, азаматтық ұстанымын және әлеуметтік жауапкершілігін қалыптастыруға бағытталған мұғалімдердің, білім алушылардың, отбасы мен қоғамның мақсатты өзара әрекеттесу жүйесі ретінде анықталады.

Тәрбие процесін бағалау дегеніміз оқушылардың құндылықтарының, құзыреттіліктерінің, мінез-құлық нормаларының қалыптасу деңгейін, сондай-ақ әлеуметтік институттардың тәрбиеге қатысу дәрежесін анықтау.

Нәтижелі тәсілдеме – түпкілікті нәтиже бойынша бағалау (тәрбие, тәртіп, адамгершілік қасиеттер).

Белсенділік тәсілдеме – баланың әртүрлі қызмет түрлеріне (еңбек, шығармашылық, қоғамдық жұмыс) қатысуына баса назар аудару.

Құзыреттілік тәсілдеме – дағдылар мен жағымды әдеттерінің қалыптасуын өлшеу (өзін-өзі басқару, сыни ойлау, коммуникация).

Тәрбие процесін бағалау критерийлері мен индикаторлары:

Экожүйелік тәсілдеме тәрбиенің нәтижелерін тек мектеп ішінде ғана емес, сонымен бірге отбасымен, қоғаммен және мәдени ортамен өзара әрекеттесу арқылы бағалау керек деп болжайды.

Негізгі критерийлері:

Білім алушылардың құндылық бағдарлары – мораль, этика, азаматтық ұстаным нормаларын қабылдау.

Әлеуметтік құзыреттілік – командада жұмыс істей білу, қарым-қатынас мәдениеті, көшбасшылық.

Эмоционалды-психологиялық әл-ауқат – мотивация деңгейі, өзін-өзі бағалау, психологиялық жайлылық.

Әлеуметтік әріптестік – отбасының, қоғамдық ұйымдардың, жергілікті қоғамдастықтың тәрбие процесіне қатысу дәрежесі.

Мектеп климаты мен мәдениеті – сенім, ынтымақтастық және өзара құрмет атмосферасы.

Экожүйелік тәсілдеме осы позицияларды кеңейтеді, өйткені ол мыналарды ескереді:

Микрожүйе – баланың қалыптасуына тікелей ықпал ететін орта. Оған ата-ана, отбасы мүшелері, құрдастары, достары, ұстазы т.б. жақын араласатын адамдарды қамтитын орта.

Мезожүйе – бала өміріндегі микрожүйелердің арасындағы қатынасының жүйесі. Мезожүйе баланың дамуына тікелей емес, жанама түрде әсер етеді. Мезожүйеге мысалы, отбасы мен мектеп арасындағы өзара әрекет (мысалы, ата-ананың мектеппен байланысы, ата-аналар жиналысына қатысуы, мұғалімдермен қарым-қатынасы), отбасы мен балабақша арасындағы байланыс (ата-аналар мен тәрбиешілердің бірлесе жұмыс істеуі), отбасы мен аула/көрші орта арасындағы қатынас (мысалы, ата-аналардың баланың достарымен немесе көрші балаларымен байланысы); мектеп пен қосымша үйірмелер (мысалы, драма үйірмесі, спорт секциясы) арасындағы өзара ықпал. Мезожүйе баланың өміріндегі маңызды адамдар арасындағы байланыстар арқылы оның дамуына әсер етеді. Мезожүйенің әсері баланың жеке ерекшеліктеріне байланысты өзгеріп отырады: бір бала үшін сыныптағы достар маңызды болса, екінші бала үшін драма үйірмесі немесе отбасылық жағдай маңыздырақ болуы мүмкін. Бұл қарым-қатынастардың сапасы – баланың дамуы үшін шешуші фактор. Жақсы үйлесімділік пен ынтымақтастық болса – баланың дамуы да үйлесімді болады.

Экзожүйе – бұл баланың тікелей қатыспайтын, бірақ оған әсер ететін жанама әлеуметтік орта. Баланың дамуына ықпал ететін, бірақ оған тікелей араласпайтын әлеуметтік жүйелер мен құрылымдар. Экзожүйеге: ата-ананың жұмыс орны (ата-ананың жұмыстағы режимі (икемді график, демалыс), ата-анаға көрсетілетін қолдау (әлеуметтік қолдау); әлеуметтік қызметтер мен денсаулық сақтау ұйымдары; ата-ананың әлеуметтік ортасы (достары, туыстары, көршілері); мәдени және қоғамдық ұйымдар; интернет, әлеуметтік желі, БАҚ, фильмдер, мультфильмдер, т.б. медиакеңістік. Мысалы, ата-ананың тұрақты жұмысы мен қолайлы еңбек жағдайы – отбасының әл-ауқатын жақсартып, баланың қауіпсіз әрі дамытушы ортада өсуіне септігін тигізеді.

Экзожүйе – баланың айналасындағы кең әлеуметтік құрылымдар мен байланыстар жүйесін қамтиды. Бұл жүйелердің ата-анаға көрсететін қолдауы немесе жетіспеушілігі – бала дамуының жанама, бірақ маңызды факторы. Экзожүйе неғұрлым байланысты және қолдаушы болса, бала соғұрлым тұрақты және қауіпсіз ортада дамиды.

Макрожүйе бала өсіп-жетілетін – баланың өміріне әсер ететін ең кең, жалпықоғамдық деңгейдегі мәдени, әлеуметтік, идеологиялық және құқықтық орта. Бұл – қоғамдағы

құндылықтар, дәстүрлер, заңдар, мемлекеттік саясат, дін және идеологиялар жиынтығы. Тәрбиелік экожүйені қалыптастыратын стратегиялық деңгей, баланың өмірлік бағытын, құндылық әлемін, әлеуметтену жолын айқындайды.

Ури Бронфенбреннер теориясына сәйкес мысалы, мейірімді отбасында, бірақ азаматтық соғысқа шырмалған елде өмір сүріп жатқан бала. Баланың дамуына микроортасы жағымды үлес қосқанымен, ол өте қауіпті макроорта өмір сүріп жатыр. Сол себепті балада үрей, тұрақсыздық, болашағына сенімсіздік секілді ойлар оның толыққанды өсіп-жетілуіне кедергі келтіреді. Бұл мысалдан баланың толыққанды өсіп-жетілуі үшін барлық ортаның өзара бір бірімен байланысты екенін көруге болады. Сондықтан экожүйелік тәсіл – тәрбиенің кешенділігін мойындап, барлық деңгейдегі орталарды бір бағытта үйлестіруді көздейді. Бүгінгі таңда экожүйелік тәсіл – білім беру ұйымы мен отбасы арасындағы байланысты күшейтуде, әлеуметтік орта мен цифрлық ортада баланың дамуына қолайлы жағдай жасауды қамтиды.

Соңғы жылдары бұл тәсіл білім беру жүйесіне де белсенді енгізіліп отыр. Білім беру экожүйесі деп түрлі деңгейдегі субъектілер (мектеп, отбасы, қосымша білім беру ұйымдары, мұғалім, оқушы, жергілікті қауым, медиа және цифрлық орта) мен олардың өзара байланысынан құралған, оқушының тұлғалық дамуын қамтамасыз ететін ашық жүйені айтады.

Білім берудегі экожүйе – бұл ортақ мақсаттар мен ресурстар төңірегінде әртүрлі мүдделі тараптарды біріктіретін өзін-өзі ұйымдастыратын қауымдастық. Ол мектептер, университеттер, ҮЕҰ және жұмыс берушілер ұсынатын ресми және бейресми оқыту мүмкіндіктерін қамтитын, көбінесе бұл тараптар цифрлық платформалар немесе сертификаттау жүйелері арқылы байланысады. Экожүйелік тәсілдеме отбасы, мектептер, қауымдастықтар және әлеуметтік медиа сияқты әртүрлі білім беру компоненттері арасында тиімді ынтымақтастықты нығайтады (Arthur, J., & Kristjánsson, K, 2022) [10].

Білім берудегі экожүйе термині алғаш рет мектептер мен университеттерді ғана емес сонымен қатар басқа да агенттерді (қауымдастықтар, ата-аналар, цифрлық технологиялар) қамтитын білім беру процесінің дәстүрлі шеңберін кеңейту аясында да ұсынылды. Зерттеулер білім беру экожүйесі үздіксіз оқыту мен тәрбие ортасын құруға ықпал ететін өзара әрекеттесетін элементтердің жиынтығы екендігін көрсетті [11]. Зерттеушілер білім берудегі экожүйе шеңберінде формальді және бейресми білім беруді интеграциялаудың маңыздылығына назар аударады, бұл білім алушылардың жан-жақты дамуына ықпал етеді [12].

Экожүйе бірнеше негізгі принциптермен сипатталады: тұтынушыға бағдарлану, қатысушылардың ынтымақтастығы, реттеу және басқару, қоршаған ортаға әсер ету, цифрлық технологиялар және онлайн платформалар, қатысушылардың бір-біріне пайдасын тигізуі, адам мен табиғаттың бірлескен эволюциясы. Бұл принциптер жаһандық әлеуметтік-экономикалық технологиялық сын-тегеуріндерді шешу үшін ұлттық білім беру жүйелерін өзгерту мүмкіндігіне ие білім берудің экожүйелерін тұжырымдаудың негізін құрайды.

Университеттер бұл экожүйелерде цифрлық трансформацияға бейімделу, білімді басқару және технологиялар трансферті орталықтары ретінде әрекет ету арқылы шешуші рөл атқарады (Mukesh & Pillai K., 2020) [13]. Экожүйелік тәсілдеме инновациялар мен бәсекеге қабілеттілікке ықпал ететін дәстүрлі иерархиялық модельдерге қарағанда тиімдірек деп саналады (Kovaliuk & Kobets, 2021) [14].

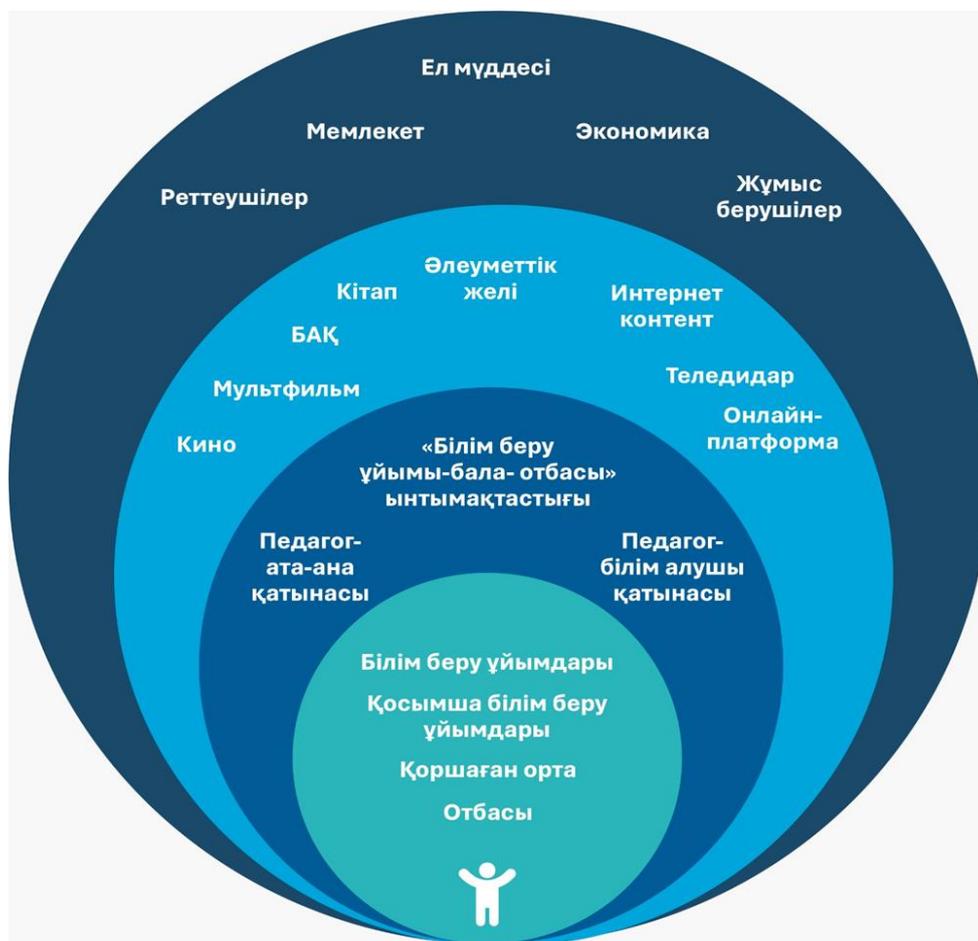

1-сурет - Ури Бронфенбреннер бойынша тәрбие экожүйесі

Құндылыққа бағдарланған білім беруді тәрбие экожүйесі шеңберінде интеграциялай отырып, білім беру ұйымдары тәрбие бағдарламасы аясында «адал азаматты» тәрбиелеуді дамытуды күшейте алады. Бұл интеграция әртүрлі мүдделі тараптардың бірлескен күш-жігеріне сүйенеді және тиімді білім беру ортасын құру үшін цифрлық технологияларды қолданады (Abdul Rokhim et al., 2022) [15]. Ол сондай-ақ білім беру ұйымдарына үздіксіз дамуды ілгерілету және білім алушыларды қазіргі қоғамның талаптарына сай тәрбиелеу арқылы жаһандық әлеуметтік-экономикалық және технологиялық сын-тегеуріндерге төтеп беруге мүмкіндік береді (Kicherova & Trifonova, 2023) [16].

Құндылыққа бағдарланған тәрбие білім беру экожүйелерінің негізгі құрамдас бөліктерінің бірі. Бірқатар зерттеулер білім беру ортасында азаматтық және адамгершілік құндылықтарды қалыптастырудың маңыздылығын атап көрсетеді, бұл білім алушылардың жауапкершілік пен патриотизм сезімін қалыптастыруға ықпал етеді (Lickona, 1996.) [17]. Осы тәсілдеме тұлғаның үйлесімді дамуына әсер етіп, оның қоғамда табысты әлеуметтенуінің алғышарттарын жасайды.

Білім беру экожүйелерін зерттеу табысты тәрбие мен білім беру әртүрлі субъектілердің: мектептердің, отбасылардың қоғамдық ұйымдар мен мемлекеттік органдардың арасындағы өзара белсенді әрекеттесуді қажет ететіндігін көрсетеді (Senge et al., 2000) [18]. Бұл түрлі ресурстарға қол жеткізуді қамтамасыз ететін және білім беру процесінің барлық қатысушылары арасындағы байланысты қолдауға мүмкіндік беретін цифрлық технологиялар маңызды рөл атқарады (Groff, 2013) [19].

2 – сурет. Тұлғаны қалыптастырушы экожүйе

Білім беру экожүйелерін құру озық ойлы ұлтты қалыптастыру арқылы қоғамның дамуына тікелей әсер етеді. Зерттеулер көрсеткендей, тәрбиеге экожүйелік көзқарас әлеуметтік шиеленіс қауіпін азайтады және жастардың табысты әлеуметтенуіне ықпал етеді. Тәрбиенің экожүйесі ұғымы қазақтың ойшылдарында, ұлт зиялыларында тікелей қарастырылмаса да бала тәрбиесінде, оның тұлғалық қалыптасуына отбасы, ұстазы, ортасы ықпал ететіндігін дәлелдейтін ойлар жеткілікті. Сол себепті де қазіргі тәрбие процесін тиімді іске асыру үшін экожүйелік тәсіл тиімді болмақ.

Сондықтан экожүйе ұғымын педагогикалық кеңістікте білім алушының дамуына ықпал ететін көпқырлы, өзара байланысты, динамикалық құрылым деп қарастыруға негіз бар. Себебі ол бір мезгілде тұлғаға әсер ететін тікелей (отбасы, мектеп) және жанама (цифрлық орта, БАҚ) ықпал ететін институттарды қамтиды.

Демек тәрбие экожүйесі заманауи экономиканың қиындықтарына төтеп бере алатын және қоғамның өркендеуіне үлес қоса алатын азаматтарды қалыптастыруға көмектеседі. Себебі қазіргі жаһандану жағдайындағы білім беру жүйесінің негізгі бағыттарының бірі – тәрбие процесін кешенді, жүйелі түрде ұйымдастыру және оны білім беру кеңістігімен бірлікте қарастыру маңызды. Осы ретте тәрбие экожүйесін құру – уақыт талабы екендігі мәлім. Экожүйелік көзқарас тәрбиенің тек мектеп ішінде ғана емес, ол білім алушыны қоршаған әлеуметтік, мәдени, цифрлық және рухани ортада да қалыптасатынын айғақтайды.

Экожүйе тәрбиені оқшау емес, тұтас әлеуметтік феномен ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Себебі тәрбиенің экожүйелік моделінде білім алушы – басты тұлға ретінде танылады. Оның тұлғалық қалыптасуы мен даму процесі түрлі орталар мен әлеуметтік институттардың өзара байланысы мен ықпалы негізінде жүзеге асады. Бұл байланыстар білім алушының танымдық, эмоционалдық және практикалық аспектілерінің үйлесімді дамуын қамтамасыз

етеді. осы ретте айта кетуге болады, біз ұсынған модельдегі тәрбиелік ықпал білім беру ұйымы деңгейімен байланыста қарастырылды.

Тәрбие экожүйесіне сәйкес модель келесі микрожүйелерді қамтиды:

1. Отбасы – тәрбиенің алғашқы және іргелі институты. Бала тұлғасының құндылық негіздері дәл осы ортада қаланады. Модельде отбасы мен мектептің өзара әрекеттестігі тәрбиенің тиімділігін арттырудың негізгі тетігі ретінде қарастырылады.

2. Білім беру ұйымындағы (балабақша, мектеп, колледж) орта – тәрбиенің басты ұйымдастырушылық кеңістігі. Бұл жерде білім алушының азаматтық, отаншылдық, адамгершілік, құқықтық, еңбек және экологиялық мәдениетін қалыптастыру бағытында жүйелі жұмыс жүргізіледі. Білім беру ұйымының тәрбие жұмысын ұйымдастыруда пәннің әлеуеті, педагог тұлғасын, қосымша білім беруді, өзін-өзі басқаруды, мектеп ережелері мен дәстүрлерін тиімді пайдаланудың маңызы зор.

3. Әлеуметтік орта – білім алушы өмір сүретін және қарым-қатынас жасайтын кеңістік. Мәдениет мекемелері, спорт клубтары, жастар ұйымдары, жеке ауласы, қоғамдық бірлестіктер тәрбие экожүйесінің табиғи бөлігі болып табылады.

4. Қосымша білім беру ортасы – үйірмелер, секциялар, өнер мектептері білім алушының шығармашылық әлеуетін дамытып, әлеуметтенуіне мүмкіндік береді. Бұл ортада тұлғаның өзін-өзі танытуына жағдай жасалады.

5. Бұқаралық ақпарат құралдары мен цифрлық орта – қазіргі таңда оқушының сана-сезіміне ең үлкен әсер ететін факторлардың бірі. Экожүйелік модельде цифрлық мәдениет пен медиа сауаттылық тәрбиенің құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады.

6. Педагогтер қауымы – мұғалім, тәрбиеші, мектеп әкімшілігі, педагог-психолог және әлеуметтік педагогтер экожүйедегі негізгі бағыттаушы күш. Олардың кәсіби құзыреттілігі мен тұлғалық ұстанымы оқушыға үлгі болуымен қатар, оның дамуын педагогикалық тұрғыда қолдайды.

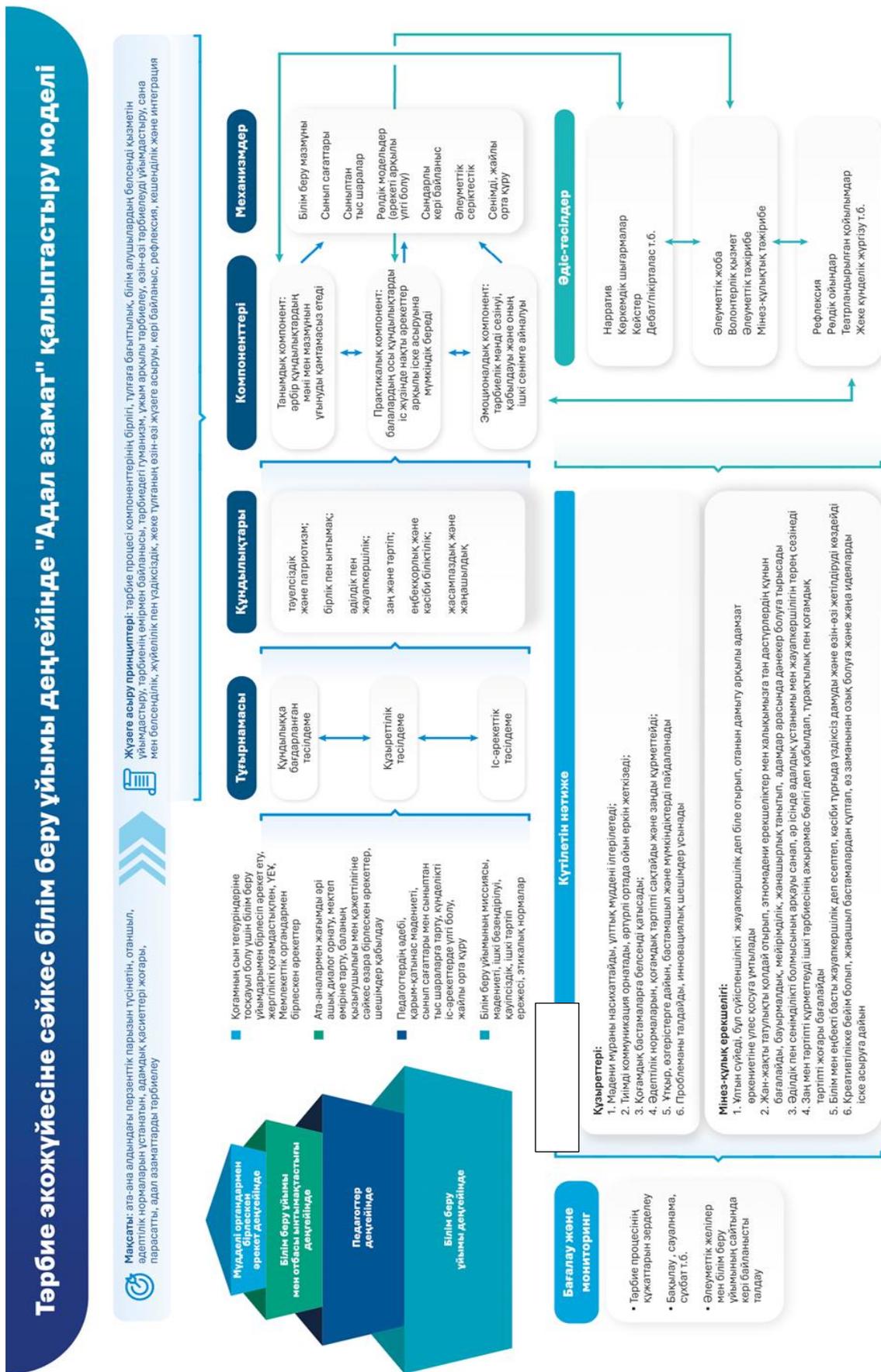
Ал, ұсынылған модель тәрбие экожүйесінің іргетасы – құндылықтар жүйесі. Модельге сәйкес құндылықтарды білім алушылардың бойына дарыту, құзыреттілік ретінде қалыптастырып, «Адал азамат» бойындағы қасиеттердің сипаттамасын анықтауға болады. Себебі құндылықтар тек жеке адам деңгейінде ғана емес, мектептің бүкіл өмір сүру кеңістігінде, оның мәдениетінде, нормаларында, өзара қарым-қатынасында көрініс табуы тиіс.

Экожүйеге сәйкес тәрбиенің басты мақсаты – білім алушының үйлесімді дамуын, әлеуметтік бейімделуін, тұлғалық және азаматтық қалыптасуын қамтамасыз ету. Бұл мақсатқа жету үшін модель келесі қызметтерді жүзеге асырады:

- тәрбиелік әсер ету орталарын біртұтас жүйеге біріктіру;
- мектеп пен қоғам арасындағы ынтымақтастықты нығайту;
- тұлғалық даму мен әлеуметтенуге жағдай жасау;
- тәрбиенің үздіксіздігі мен сабақтастығын қамтамасыз ету;
- құндылыққа бағдарланған тәрбиені жүйелендіру.

Демек зерттеулерге сүйене отырып, «Адал азамат» қалыптастыратын тәрбиенің білім беру ұйымы деңгейіндегі экожүйені ұсынуға болады.

Ұсынылған модель тәрбие экожүйесіне сәйкес тәрбиелік ықпалдардың бірізділігі мен сабақтастығын қамтамасыз ететін, білім алушы тұлғасының жан-жақты дамуына бағытталған көпдеңгейлі, құзыреттілікке және құндылыққа бағдарланған кешенді жүйе.

3-сурет - Тәрбие экожүйесіне сәйкес білім беру ұйымы деңгейінде «Адал азамат» қалыптастыру моделі

Модель тәрбие экожүйесіне сәйкес құндылыққа бағдарланған, құзыреттілік және іс-әрекеттік тәсілдемелер арқылы іске асырылады.

Тәрбие экожүйесіне сәйкес білім беру ұйымы деңгейінде «Адал азамат» қалыптастыру моделі білім беру мазмұны мен сынып сағаттары және сыныптан тыс іс-шараларды жүйелі түрде ұштастыру арқылы тұлға бойында азаматтық жауапкершілік пен қоғамдық белсенділікті қалыптастырудың тиімді тетігін ұсынады. Тәрбие рөлдік модельдерге (әрекет арқылы үлгі көрсететін тұлғалар), сындарлы кері байланысқа және әлеуметтік серіктестікке негізделген жағдайда ғана, білім алушы өзін қоғам алдындағы жауапты субъект ретінде сезіну мүмкіндігіне ие болады және қауіпсіз, қолайлы ортада дамиды.

Модельге сәйкес таңдалған әдіс-тәсілдер (мысалы, көркем шығармаларды талдау, әңгіме жүргізу, дебат, пікірталас) білім алушының танымдық қызығушылығын ынталандырып, сыни ойлауын жетілдіруге жағдай жасайды. Әлеуметтік жобаларды әзірлеу мен волонтерлік қызметке қатысу білім алушының әлеуметтік жауапкершілік сезімін күшейтіп, ұжымдық іс-әрекеттегі белсенділігін арттырады. Рефлексия жүргізу мен рөлдік ойындар білім алушыларға өз әрекеттері мен тәжірибелерін талдау арқылы мінез-құлықтық стратегияларды тиімді реттеуге мүмкіндік береді. Театрландырылған қойылымдар мен жеке күнделік жүргізу – білім алушылардың өзін-өзі тану, эмпатия және шығармашылық дағдыларын дамытудың бірегей құралы.

Осылайша, оқу процесінің мазмұны мен оған байланысты әдіс-тәсілдердің біртұтас қолданылуы білім алушылардың ұлттық құндылықтарға құрметпен қарап, мәдени мұраны насихаттау, тиімді коммуникация орнату, қоғамдық бастамаларға белсенді араласу және этикалық нормаларды сақтау сияқты құзыреттерін кешенді түрде қалыптастыруға ықпал етеді. Нәтижесінде, өзгерістерге бейім, инновациялық шешімдер ұсынуға қабілетті және мемлекет мүддесін ілгерілетуге дайын «Адал азамат» тұлғасы қалыптасады.

Қорытынды

Қорытындылай келе, тәрбие экожүйесіне сәйкес білім беру ұйымы деңгейінде «Адал азамат» қалыптастыру моделі білім беру ұйымының ресурстары мен сыртқы әлеуметтік ортаның мүмкіндіктерін біріктіре отырып, тәрбиелік процесті жүйелі әрі тиімді ұйымдастырудың заманауи формасы ретінде қарастырылады. Модельге сәйкес тәрбие процесін жаңаша ұйымдастырып, білім беру ұйымы, отбасы, қоғаммен тығыз байланысын дамытуды көздейді. Тәрбие экожүйесіне сәйкес білім беру ұйымы деңгейінде «Адал азамат» құндылықтарын тәрбие процесін жоспарлау, талдау, мониторинг жүйесіне және білім беру ұйымы мәдениетінің артефактілеріне кіріктіруді қарастырады.

Ұсынылған модель білім беру ұйымында тәрбие процесінің кеңістіктік және мазмұндық шегарасын кеңейтіп, білім алушыны субъект ретінде қарастыратын алдын ала жоспарланған, мақсатты, заңдылықтары мен іске асыру механизмдері бар тұтас процесс ретінде жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі білім беру парадигмасының тәрбиені оқытумен тең дәрежеде қарастыруы және жеке тұлғаның жан-жақты дамуына бағытталған біртұтас тәрбие жүйесін қалыптастыруға ұмтылуы зерттеудің өзектілігін айқындады.

Формалды көрсеткіштерге сүйену арқылы тәрбиені бағалау баланың тұлғалық және құндылықтық дамуын толық қамти алмайтынын көрсетті. Осыған байланысты экожүйелік тәсілдеме тәрбие процесін бағалауда кешенді көзқарас ұсынады.

Экожүйелік тәсілдеме білім беру ұйымдарының тәрбие жұмысының экожүйесі әлеуметтік ортадағы өзара әрекеттестікті ескере отырып бағалауға мүмкіндік береді. Бұл тәсілдеме тек іс-шаралардың сандық нәтижелерін ғана емес, сонымен бірге білім алушының құндылық бағдарларын, әлеуметтік дағдыларын, отбасымен және қоғаммен байланысын қамтиды.

Зерттеу нәтижесінде экожүйелік тәсілге негізделген тәрбие процесін бағалау критерийлері мен индикаторлары айқындалды. Сонымен қатар, тәрбие экожүйесіне сәйкес құндылыққа бағытталған «Адал азамат» моделін қалыптастыру тәрбие процесінің стратегиялық бағыты ретінде ұсынылады.

Зерттеу барысында мектеп мәдениетінің құрылымдық, мазмұндық және қатынастық аспектілері талданды. Нәтижесінде мектептегі тәрбие жұмыстарының жүйелілігі мен құндылықтарға сәйкестігін бағалаудың өлшемдері айқындалды. «Адал азамат» моделінің педагогикалық шарттары мен тетіктері нақтыланып, оның білім алушылардың бойында жоғары адами құндылықтарды қалыптастырудағы тиімділігі дәлелденді.

Зерттеу нәтижелері мектеп мәдениеті мен психологиялық ахуалдың тәрбиелік ықпалдың орталық буыны және білім алушының тұлғалық дамуына тікелей әсер ететін орта екендігін нақты көрсетті.

Қорытындылай келе, мектеп мәдениетін тәрбие экожүйесіне сай ұйымдастыру және «Адал азамат» моделін енгізу, сондай-ақ «Адал азамат» біртұтас тәрбие бағдарламасы мен жаңа стандарттағы құндылықтарды білім беру процесіне енгізу болашақ азаматтың адамгершілік келбетін қалыптастыруға бағытталған кешенді әрі ғылыми негізделген процесс. Бұл тәсілдеме білім беру ұйымдарының тәрбие жұмысының сапасын арттырып, білім алушылардың өмірлік ұстанымдарына ықпал ететін негізгі құралдардың біріне айналады.

Әдебиеттер

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық құрылтайдың «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс» атты үшінші отырысында сөйлеген сөзі 2024 жылғы 15 наурыз [Электронды ресурс] <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyyn-ulttyk-kuryltaidynd-adal-adam-adal-enbek-adal-tabys-atty-ushinshi-otyrysynda-soylegen-sozi-1525727> (қаралған уақыты 05.09.2024 ж.).
2. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық құрылтайдың «Әділетті Қазақстан – Адал азамат» атты екінші отырысында сөйлеген сөзі. 2023 жылғы 17 маусым. – Түркістан. [Электронды ресурс] <https://surl.li/tpkuos> (қаралған уақыты 05.09.2024 ж.).
3. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің Жоғары оқу орындарынан басқа білім беру ұйымдарына арналған «Біртұтас тәрбие бағдарламасын» бекіту туралы 2023 жылғы 19 қыргүйектегі №294 бұйрығының 1-қосымшасы.
4. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің «Біртұтас тәрбие» бағдарламасын бекіту туралы 2024 жылғы 31 шілдедегі №194 бұйрығына 1-қосымша.
5. Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2025 жылғы 23 қаңтардағы № 12 бұйрығына 1-қосымша. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2025 жылғы 24 қаңтарда № 35670 болып тіркелді [Электронды ресурс] <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2500035670#z35> (қаралған уақыты 05.09.2025 жылы).
6. Негізгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2025 жылғы 23 қаңтардағы № 12 бұйрығына 2-қосымша. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2025 жылғы 24 қаңтарда № 35670 болып тіркелді. [Электронды ресурс] <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2500035670#z211> (қаралған уақыты 05.09.2025).
7. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық құрылтайдың төртінші отырысында сөйлеген сөзі 2025 жылғы 14 наурыз. [Электронды ресурс] <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyyn-ulttyk-kuryltaidynd-tortinshi-otyrysynda-soylegen-sozi-14242> (қаралған уақыты 15.09.2025 жылы).
8. Экосистеме [Экожүйе] Википедия ашық энциклопедиядан алынды. [Электронды ресурс] <https://surl.li/zjcvfo> (қаралған уақыты 15.03.2024 жылы).

9. Bronfenbrenner U. (1977) Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist*, 32 (7), 513-531.
10. Arthur, J., & Kristjánsson, K. (2022). The Jubilee Centre framework for character education in schools. University of Birmingham.
11. Van den Akker, J. (2013). *Curriculum Perspectives and Design in Educational Ecosystems*. DOI: 10.1007/978-94-6209-143-6_1.
12. Care, E., Kim, H., Vista, A., & Anderson, K. (2018, November). Education system alignment for 21st century skills: Focus on assessment. *Optimizing Assessment for All (OAA)*. Center for Universal Education at the Brookings Institution.
13. Mukesh H.V. & Rajasekharan Pillai K., 2020. «Role of Institutional Ecosystem in Entrepreneurship Education: An Empirical Reiteration» *Journal of Entrepreneurship and Innovation in Emerging Economies*, Entrepreneurship Development Institute of India, vol. 29(1), pages 176-205, March.
14. Kovaliuk, Tetiana & Kobets, Nataliya. (2021). The Concept of an Educational Ecosystem for the Digital Transformation of the Ukrainian Economy.
15. Rokhim, Abdul & Suryadi, Suryadi & Supadi, Supadi. (2021). Evaluation of The Implementation of The Inclusion Program. *International Journal of Elementary Education*. 5, 675. 10.23887/ijee.v5i4.37217.
16. Kicherova M. N., Trifonova I. S. Educación no formal: Una revisión de los estudios modernos. *Образование и наука = Educación y Ciencia*. 2023; 25 (2): 46–67. DOI: 10.17853/1994-5639-2023-2-46-67.
17. Lickona, T. (1996). *Character Education in the Educational Ecosystem: A Value-based Approach*. DOI: 10.1080/0305724920190104.
18. Senge, P., et al. (2000). *Schools as Learning Organizations: A Systems Thinking Approach*. DOI: 10.1016/j.sbspro.2011.11.256.
19. Groff, J. (2013). *Technology and the Learning Ecosystem: An Interconnected Approach*. DOI: 10.2139/ssrn.2386422.

I. Sagindikov, A. Tanirbergenova, A. Magaiyi

ECOSYSTEM APPROACH TO THE ASSESSMENT OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN EDUCATIONAL ORGANIZATIONS

The article considers an ecosystem approach to the assessment of the educational process in educational organizations. Currently, the measurement of educational outcomes is often limited to formal indicators and does not fully reveal the personal development and value orientations of students. In this regard, the ecosystem approach seems to be an effective mechanism for a comprehensive assessment of the educational process. The study analyzes the relationship between the levels of the macro, meso, and microenvironment, and substantiates the importance of considering the educational space of an educational organization from the point of view of social partnership, family-school cooperation, and school culture.

The article proposes to describe an ecosystem model of student personality formation based on the core values of the Unified Educational Program «Adal Azamat» The article demonstrates an ecosystem approach to determining the results of education through the implementation of the «Adal Azamat» model, assessing the moral qualities of students, such as honesty, fairness, responsibility, respect. The implementation of the «Adal Azamat» value-based model will help develop the school ecosystem. The ecosystem approach enables the evaluation of the ecosystem of educational institutions' upbringing work, taking into account interactions within the social environment. This approach encompasses not only the quantitative results of activities but also the value orientations of learners, their social skills, and their connections with family and society.

As a result of the research, criteria and indicators for evaluating the educational process based on the ecosystem approach were identified. In addition, a value-oriented model titled «Adal Azamat» was proposed as a strategic direction of the educational process aligned with the educational ecosystem.

Keywords: ecosystem approach of education, unified educational program «Adal Azamat», value, patriotism, honesty

И.У. Сагиндиқов, А.Ш. Танирбергенова, А. Мағауия

ЭКОСИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К ОЦЕНКЕ ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ОРГАНИЗАЦИЯХ ОБРАЗОВАНИЯ

В статье рассматривается экосистемный подход к оценке воспитательного процесса в организациях образования. В настоящее время измерение результатов воспитания часто ограничивается формальными показателями и не полностью раскрывает личностное развитие и ценностные ориентации обучающихся. В этой связи экосистемный подход представляется эффективным механизмом комплексной оценки воспитательного процесса. В ходе исследования анализируется взаимосвязь уровней макро, мезо, микросреды, обосновывается важность рассмотрения воспитательного пространства образовательной организации с точки зрения социального партнерства, сотрудничества семьи и школы, школьной культуры.

В статье предлагается описать экосистемную модель формирования личности учащегося, опираясь на основные ценности Единой воспитательной программы «Адал азамат». Демонстрируется экосистемный подход к определению результатов воспитания через внедрение модели «Адал азамат», оценке нравственных качеств обучающихся, таких как честность, справедливость, ответственность, уважение. Реализация ценностно-ориентированной модели «Адал азамат» позволит развивать школьную экосистему. Экосистемный подход обеспечивает оценку экосистемы воспитательной работы организации образования с учётом взаимодействия в социальной среде. Этот подход охватывает не только количественные результаты мероприятий, но и ценностные ориентации обучающихся, их социальные навыки, а также связь с семьёй и обществом.

В результате исследования были определены критерии и индикаторы оценки воспитательного процесса на основе экосистемного подхода. Также предложена ценностно-ориентированная модель «Адал азамат» как стратегическое направление воспитательного процесса, соответствующее воспитательной экосистеме.

Ключевые слова: экосистемный подход воспитания, единая воспитательная программа «Адал азамат», ценность, патриотизм, честность.

References

1. Tokayev, K.-Zh. (2024, March 15). Memleket basshysy Kasym-Zhomart Tokayevtin «Adal adam – Adal enbek – Adal tabys» atty uchinshi otyrysynda soylegen sozi. Akorda. [Электронды ресурсы] URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokayevtin-ulttyk-kuryltaydyn-adal-adam-adal-enbek-adal-tabys-atty-ushinshi-otyrysynda-soylegen-sozi-1525727> (Accessed: 05.09.2024).
2. Tokayev, K.-Zh. (2023, June 17). Memleket basshysy Kasym-Zhomart Tokayevtin Ulttyk kuryltaydyn «Adilet Kazakhstan – Adal azamat» atty ekinshi otyrysynda soylegen sozi. [Электронды ресурсы] URL: <https://surl.li/tpkuos> (Accessed: 05.09.2024).
3. Kazakhstan Respublikasy Oqu-agartu ministirinin Zhorary oqu oryndarynan basqa bilim beru yuymdaryna arналган «Birytas tarbiye bardarlamасыn» bekitu turaly 2023 zhyly 19 kyrguyektegi №294 buyrygynyn 1-kosymshasy. (2023).
4. Kazakhstan Respublikasy Oqu-agartu ministirinin «Birytas tarbiye» bardarlamасыn bekitu turaly 2024 zhyly 31 shildedegi №194 buyrygyna 1-kosymsha. (2024).
5. Bastauysh bilim berudin memlekettik zhalpyga mindetti standarty. Kazakhstan Respublikasy Oqu-agartu ministrinin 2025 zhyly 23 qantaradagy № 12 buyrygyna 1-kosymsha. Kazakhstan Respublikasynyn Adilet ministriliginde 2025 zhyly 24 qantarda № 35670 bolyp tirkeldi. (2025). [Электронды ресурсы] URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2500035670#z35> (Accessed: 05.09.2025).
6. Negizgi bilim berudin memlekettik zhalpyga mindetti standarty. Kazakhstan Respublikasy Oqu-agartu ministrinin 2025 zhyly 23 qantaradagy № 12 buyrygyna 2-kosymsha. Kazakhstan Respublikasynyn Adilet ministriliginde 2025 zhyly 24 qantarda № 35670 bolyp tirkeldi. (2025). [Электронды ресурсы] URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2500035670#z211> (Accessed: 05.09.2025).

7. Tokayev, K.-Zh. (2025, March 14). Memleket basshysy Kasym-Zhomart Tokayevtin Ұлттық кurylтайдын tortinshi otyrysynda soylegen sozi. Akorda. [Электронды ресурc] URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-ulttyk-kurylтайдын-tortinshi-otyrysynda-soylegen-sozi-14242> (Accessed: 15.09.2025).
8. Ekosistema [Ekosuye] Vikipediya ashуқ enciklopediyadan alyndy. [Электронды ресурc] URL: <https://surl.li/zjcvfo> (Accessed: 15.03.2024).
9. Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist*, 32 (7), 513-531.
10. Arthur, J., & Kristjánsson, K. (2022). The Jubilee Centre framework for character education in schools. University of Birmingham.
11. Van den Akker, J. (2013). Curriculum Perspectives and Design in Educational Ecosystems. DOI: 10.1007/978-94-6209-143-6_1.
12. Care, E., Kim, H., Vista, A., & Anderson, K. (2018, November). Education system alignment for 21st century skills: Focus on assessment. *Optimizing Assessment for All (OAA)*. Center for Universal Education at the Brookings Institution.
13. Mukesh, H.V., & Rajasekharan Pillai, K. (2020). «Role of Institutional Ecosystem in Entrepreneurship Education: An Empirical Reiteration». *Journal of Entrepreneurship and Innovation in Emerging Economies*, 29(1), 176-205. DOI: 10.1177/2393957519890526.
14. Kovaliuk, T., & Kobets, N. (2021). The Concept of an Educational Ecosystem for the Digital Transformation of the Ukrainian Economy.
15. Rokhim, A., Suryadi, S., & Supadi, S. (2021). Evaluation of The Implementation of The Inclusion Program. *International Journal of Elementary Education*, 5, 675. DOI: 10.23887/ijee.v5i4.37217.
16. Kicherova, M. N., & Trifonova, I. S. (2023). Educación no formal: Una revisión de los estudios modernos. *Образование и наука = Educación y Ciencia*, 25 (2): 46–67. DOI: 10.17853/1994-5639-2023-2-46-67.
17. Lickona, T. (1996). Character Education in the Educational Ecosystem: A Value-based Approach. DOI: 10.1080/0305724920190104.
18. Senge, P., et al. (2000). Schools as Learning Organizations: A Systems Thinking Approach. DOI: 10.1016/j.sbspro.2011.11.256.
19. Groff, J. (2013). Technology and the Learning Ecosystem: An Interconnected Approach. DOI: 10.2139/ssrn.2386422.

Авторлар туралы мәлімет:

Сагиндиков Исатай Умирзакович - педагогика ғылымдарының кандидаты, Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының жетекші ғылыми қызметкері, Астана қ., Қазақстан Республикасы, Isatay60@mail.ru

Танирбергенова Анар Шынболатовна - педагогика ғылымдарының кандидаты, Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының вице-президенті, Астана қ. Қазақстан Республикасы, anar-tanirbergenova@mail.ru

Мағауия Айжан – магистр, Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының аға ғылыми қызметкер, Астана қ. Қазақстан Республикасы, mag-aizhan@mail.ru

Сведения об авторах:

Сагиндиков Исатай Умирзакович - кандидат педагогических наук, главный научный Ведущий научный сотрудник Национальной академии образования им. И. Алтынсарина, г. Астана, Республика Казакстан, Isatay60@mail.ru

Танирбергенова Анар Шынболатовна - кандидат педагогических наук, вице-президент Национальной академии образования им. И.Алтынсарина, г. Астана, Республика Казакстан, anar-tanirbergenova@mail.ru

Мағауия Айжан - магистр, старший научный сотрудник Национальной академии образования им.И. Алтынсарина,г. Астана, Республика Казакстан, mag-aizhan@mail.ru

Information about authors:

Sagindikov Issatay - Candidate of Pedagogical Sciences, Leading Researcher at the National Academy of Education named after I. Altynsarin, Astana, Republic of Kazakhstan, Astana, Republic of Kazakhstan, Isatay60@mail.ru

Tanirbergenova Anar - Candidate of Pedagogical Sciences, Vice President of the National Academy of Education named after I. Altynsarin, Astana, Republic of Kazakhstan, anar-tanirbergenova@mail.ru

Magauiya Aizhan - Master's degree, Senior Researcher at the I. Altynsarin National Academy of Education, Astana, Republic of Kazakhstan, mag-aizhan@mail.ru